

В. Товбич,
канд. техн. наук, завідувач кафедри
інформаційних технологій в архітектурі
Київського національного університету
будівництва і архітектури

С. Дюжев,
головний спеціаліст
Інституту архітектурного менеджменту

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ГЕНЕРАЛЬНОГО ПЛАНУВАННЯ КИЄВА

В умовах безпрецедентної кризи великих міст (та й розселення в цілому) практика запозичення окремих заходів та прийомів містобудівних рішень з досвіду деяких міст-аналогів (але яких не може бути в цій якості за визначенням) є свідомо невдалою без адекватного розуміння змісту універсальності й унікальності конкретного ареалу розселення (іменованого процесо-середовищним феноменом) і відповідної конструктивної проблематизації.

Проблеми методів аналізу й оцінок дійсного стану розселення, складу та взаємодій ланок сфери архітектурно-містобудівної діяльності (у т.ч. планувального і адміністративного управління) з позицій креативно-дослідницького підходу передбачає, перш за все, формулювання глибинних причин дисгармонії існування міста (дисонансів процесів і дискомфорту середовища, проблем ефективної роботи системного механізму втілення) як ключових засад визначення гармонійної реалізації планувального інструментарію регулювання (міста) (коли не брати до уваги кримінально-політичні завади у сфері державного та місцевого управління) [1].

Дефіцит сучасних містобудівних теоретико-методологічних уявлень виник не сьогодні. Проблематика теоретичних досліджень несе на собі слід традиційного підходу до архітектури як до “об’ємного” проектування та ігнорує багато важливих питань, які поставлені на порядок денний бурхливим розвитком містобудування. Орієнтація, що склалася, на галузеву спеціалізацію науки веде до підміни загальнотеоретичних досліджень роботами прикладного і нормативного характеру. Від-

© В. Товбич, С. Дюжев, 2012

сутність повноцінної теорії не дає можливості одержати ефективні та обґрунтовані практичні рекомендації [2, с. 50]. Минуло сорок років... Лінія робіт щодо подолання цього дефіциту підтримується дослідженнями Ю.П. Бочарова, В.В. Владимірова, О.Е. Гутнова, М.М. Дьоміна, Г.І. Лаврика, О.М. Лоли, В.І. Нудельмана, І.М. Смоляра, В.О. Тимохіна, Г.Й. Фільварова, І.О. Фоміна, З.М. Яргіної та багатьох інших. І ця лінія розробок потребує продовження й активізації, подолання сталих категорійних обмежень та змістовної бідності положень нормативної документації, що негативно позначається, зокрема, на якості стратегічних засад Генерального плану Києва та його приміської зони до 2025 року, що розробляється [3].

Спроба розробки спеціальної (додаткової до Генерального плану) Стратегії розвитку м. Києва до 2025 року (2011–2012 рр.) як сукупності галузевих, техніко-економічних та адміністративно-господарських бачень, припущень, ініціатив, планів дій, за практичної відсутності теоретико-методологічної та доказової баз, на наш погляд, не веде до досягнення поставленої мети. Матеріали Стратегії містять констатацію фактів існуючого стану, загальні побажання та поточні плани робіт міських комунальних підприємств і служб. У той же час не акцентована увага на питаннях “природи” та “роботи” рекурсивних джерел проблемоутворення (порушення стійкості механізмів втілення). А тільки за наявності розробки таких питань ці матеріали можуть стати конструктивною творчою стратегією методологічно-регулятивного характеру щодо вирішення актуальних проблем Києва [4].

Як можлива відповідь на вищезазначені ключові питання проблеми перспективного розвитку Києва нами запропоновано варіант теоретико-методологічної бази щодо визначення смислу, значення і системно-категоріальної побудови стратегічного інструментарію генерального планування міст як ландшафтних ареалів розселення [5]. На цій базі проведена кластеризація проблемних модулів існуючих і трансформаційних станів процесо-середовища в категоріях містобудівного генерального планування.

I. Проблемний блок: процеси формування – будова середовища

1. Проблеми просторової структури: визначення ландшафтної ситуації і територіальної сполученості (розчленованості) природних і антропогенних комплексів, каналів циркуляції речових потоків; виявлення територіальної локалізації техногенних комплексів і трас комунікаційних коридорів, їх приуроченості до природно-ландшафтних фрагментів; визначення і формування щільності (густоти) розміщення, ступеня агломерування і людності місць постійного та тимчасового проживання на-

селення, градації можливої доступності (напрямок тяжіння) місць життєдіяльності.

2. Проблеми просторового генезису: встановлення місць (фокусів) зародження, зон здійснення (становлення) і напрямків взаємодії осередків активності (виробництва і споживання діяльності), потоків і зон (ніш) обміну та розподілу діяльності з урахуванням естетичних обмежень; проведення типологічного аналізу походження і нормування співвідношень природних, антропогенних і техногенних комплексів у межах певних ландшафтних утворень.

3. Проблеми просторової організації: проведення ландшафтного районування і природно-технічного комплексування (агрегування) території, встановлення просторових рамок гомеостазу; визначення масштабу, меж локалізації (розташування) діяльних потоків, тривалості і стаціонарності перебування агентів активності, рівнів членування території за ознакою інтенсивності і взаємодії.

4. Проблеми просторової композиції: визначення і розподіл (взаємоспіввідношення) цілісних ландшафтних утворень (різнорідностей) і їх компонентів, нормування просторової співмасштабності, сумісності і модуляції компонентного різноманіття з урахуванням закономірностей сприйняття і установа психологічного комфорту; встановлення домінуючих і акомпануючих просторових ознак і мотивів ситуаційного формування малюнка (фігур) ландшафту, параметрів психосоціальної взаємодії (рівноваги).

II. Проблемний блок: процеси функціонування – функції середовища

5. Проблеми функціональної структури: проведення аналізу ступеня і періоду комфортності (адекватності) інваріантних природно-кліматичних характеристик (умов здійснення) на основі модуляції і фіксації біогеосоціальних потреб та вимог до середовища; визначення ресурсної спеціалізації, різноманіття та атрактивності природних і антропогенних комплексів; проведення аналізу групування техніко-економічних показників стану об'єктів інфраструктури розселення, визначення їх функціонального профілю і спеціалізації (функціональної пропозиції); проведення аналізу демографічного і соціально-професійного складу населення, нормування структури інтегрального і спеціалізованого споживчого (функціонального) попиту.

6. Проблеми функціонального генезису: визначення обсягу та якості (вибірковості і черговості) функціональних потреб, тривалості та умов їх поетапного задоволення з урахуванням етичних обмежень (демографічний ресурс); встановлення потенційної і проектної ресурсної (техно-

логічної і демографічної) ємності ландшафтів з урахуванням припустимих і порогових антропогенних і техногенних навантажень, пропускної здатності об'єктів та устаткування інфраструктури з урахуванням вимог довгострокового використання і резервування.

7. Проблеми функціональної організації: проведення функціонального (галузевого) районування на основі визначення рівнів і масштабу активності діяльних потоків (інтенсивності діяльності), відвідуваності місць реалізації попиту різних часових циклів; проведення диверсифікації, вибору і взаємопогодження (комплексування) функцій з урахуванням типу і ємності місць діяльності, витрат часу на пересування та облаштування, вартості послуг та інфраструктури.

8. Проблеми функціональної композиції: визначення і класифікації моно- і поліфункціональних технологічно (біогеологічно) цілісних одно- і різнорідних ландшафтних утворень; встановлення збалансованості і послідовності (комбінації) домінуючих, паритетних і додаткових ланок функціональних комплексів з урахуванням закономірностей підтримання технологічного комфорту; визначення можливості (довгочасності) і потреби (нормативні етапи і витрати) існування (здійснення) ландшафтів, параметрів економічної (раціональної) взаємодії (рівноваги).

III. Проблемний блок: процеси розвитку – властивості середовища

9. Проблеми латентної структури: проведення оцінки стійких (предикативних) наборів потенційних і проявлених якісно визначених станів, набору ознак, іманентних фокусів і способів центрування, напрямків (умов) становлення ландшафтних (територіальних) відмінностей природного, технічного і соціального ярусів топоформ; встановлення та оцінки кодів, нормативних інтервалів (дистанцій) їх “спрацювання”, сіткових графіків еволюційного розгортання і фаз одиничних ландшафтів та їх комплексів.

10. Проблеми латентного генезису: встановлення та оцінки доцільних стадій, значущих тенденцій і нормативної черговості набуття (походження) гармонічного стану властивостей (придатності використання) ландшафтних утворень з урахуванням вибірковості, резистентності та гігієнічних обмежень; проведення типізації, оцінки послідовності розкриття ресурсних можливостей (речовинного, інформаційного та енергетичного обмінів) і прогнозування закономірних фазових переходів виробничих, сельбищних і рекреаційних територій у ході їх історичної трансформації.

11. Проблеми латентної організації: проведення оцінки таксономічного рівня і діапазонів атрактивності, адаптивності та відмежованості

районів зі стійкими варіативними ознаками, адекватності їх ландшафтних характеристик інтенсивності повсякденних, щотижневих, щорічних (сезонних) циклів життєдіяльності; проведення комплексної оцінки динаміки факторів і рухливості меж розташування, територіальної співорганізації та співіснування властивостей різномірних ландшафтних утворень з урахуванням фаз і режимів спільного розвитку.

12. Проблеми латентної композиції: встановлення алгоритму та оцінки програмних режимів набуття і спадкування субстратних властивостей і досягнення етапної рівноваги ландшафту з урахуванням його природно-культурної, техно-культурної та соціально-культурної значущості; розробки нормативних цілей регулювання (і саморегулювання), критеріїв і методів покрокової оптимізації мережі територій, параметрів районів екологічної взаємодії (рівноваги) з урахуванням закономірностей підтримки екологічного комфорту.

IV. Проблемний блок: процеси відтворення – закономірні зміни середовища

13. Проблеми планувальної структури: розробки і оптимізації перспективної схеми планувальної констеляції мереж (територіальних одиниць діяльності та комунікаційного каркасу) виробничих, сельбищних і рекреаційних територій (ландшафтних утворень); встановлення проектних (топологічних) параметрів інтенсивності трансформації (перетворення, регенерації, збереження) окремих планувальних (ландшафтних) ланок, комплексів, вузлів та їх інфраструктури.

14. Проблеми планувального генезису: встановлення типологічної своєрідності (унікальності, універсальності, цінності), черговості і характеру (спрямованості) трансформації планувальних зон територіальної (ізотропної, анізотропної) диференціації ландшафту з урахуванням культурно-нормативних обмежень, типологізації ресурсних циклів; здійснення планувального зонування й імітаційного прогнозування перспективного взаємовпливу та взаємозмін (синхронізації, поляризації) типологічно визначених ландшафтних зон, досягнення їх проектних (оптимальних) діапазонів рівноважного стану, ємності, режимів (профілю та інтенсивності) землекористування.

15. Проблеми планувальної організації: встановлення проектних меж, складу, атрактивності, рівня інтенсивності антропогенних і техногенних змін, впливів (діянь), обмежень (у т.ч. меж забруднення) територіальних елементів спеціалізованих та інтегральних планувальних районів (ландшафтних комплексів), стійких (доцільних) ареалів середовища розселення локального, регіонального та міжрегіонального таксономічного рівня; здійснення планувального районування, розробки опти-

мального балансу ємності і відвідуваності (привабливості), вибірковості і різноманіття місць життєдіяльності (ландшафтних утворень), стійкої психосоціальної економічної та екологічної рівноваги всередині і між мережевих взаємозв'язків різних циклів.

16. Проблеми планувальної композиції: розробки та оптимізації (ідентифікації) цілісного (гармонічного) планувального рішення (схеми композиційної кристалізації і тематизації території) конкретного ландшафтного цілого (фрагменту ландшафтної сфери та його атрибутів), встановлення технологічних правил (матриць станів і режимів) планувальної взаємодії (рівноваги) перетворення, збереження і/або відновлення ландшафту, нормування взаємообмежень як прояву взаємодій територіальних елементів; здійснення ефективного територіального і позатериторіального (цільового і ціннісного) втілення (відтворення і трансформації) іменованої топоформи ландшафтного цілого: реалізації алгоритму декодування програми розвитку, кваліметричної оцінки потенціалу функціонування, побудови сценарію прообразу формування (модуляції ландшафтних параметрів); параметризації поля режимних факторів формування, функціонування, розвитку і відтворення феноменів розселення, відбору і калібрування методичних засобів регулювання процесів ландшафтоутворення.

Те, що звично називається “проблемою”, насправді є лише наслідком (проблемним питанням) неадекватного розуміння, пізнання та передбачення логіки та дії законів існування дійсності розселення (а часто-густо їх ігнорування) і/або неефективних управлінських рішень.

Результати комплексних містобудівних досліджень міського ландшафту (агломераційно-дисипативного ландшафтного ареалу розселення) та динаміки міського землекористування (стійкості “роботи” складових системного механізму втілення) Києва можуть бути узагальнені таким чином.

Структурний аналіз процесо-середовищних чинників вказує на ряд проблемних (кризових) аспектів сучасного стану:

– просторово-функціональна несумісність (аритмічність) ландшафтів, що взаємно приєднуються, але не комуніцирують (промислові території Дарницького промвузла, ТЕЦ-6 і лісопаркові території Дарницького ЛПГ, територіальне сусідство багатьох паркових територій);

– несумісність елементів і модулів природного опорного каркасу та просторових модулів міської забудови (формування сельбищних територій на намивних ділянках без урахування гідрографії місцевості та поширення геопатогенних явищ та ін.);

– невідповідність просторово-часової доступності місць масового відпочинку і параметрів їхнього устаткування показникам попиту (дніпровські острови, території лісопарків, курортні території та ін.), а також місць прикладання праці вибіркоким запитам активного населення;

– ігнорування закономірностей просторово-цільового переміщення населення до центрів функціонального тяжіння в межах житлових і паркових територій, поблизу громадських центрів і зупинок масового транспорту (повсюдне руйнування газонів і деградація зелених насаджень на трасах пішохідних комунікацій);

– недостатнє урахування закономірностей планувальної структури міста при визначенні перспектив транспортної інфраструктури (необхідність спорудження діаметральної лінії метрополітену пл. Шевченка – Чапаська і кільцевої лінії, інших транспортних магістралей, проведення диференціації та спеціалізації дорожньо-транспортної мережі, забезпечення більшої зв'язуваності її ланок як єдиного транспортно-логістичного вузла Київського регіону та країни, але без необґрунтованого розчленування лісопаркового поясу та заповідних територій).

Генетичний аналіз процесо-середовищних чинників виявляє ряд специфічних проблемних питань стану міського ландшафту:

– включення (просторове суміщення) до складу житлових і рекреаційних територій непрофільних об'єктів, що викликають деградацію ландшафтів (розміщення боксових гаражів, АЗС, складських об'єктів та ін.);

– включення нової забудови в тканину ландшафту центру міста без урахування його історико-культурних характеристик (рідкісний виняток – житловий комплекс по вул. Кудрявській), низька якість упорядкування та рівень утягнення в міські процеси дворових просторів як у центрі, так і на периферії (позитивні приклади – Липки, Виноградар, ряд фрагментів інших житлових масивів);

– розміщення котеджної забудови і колективних садів, комерційної та виробничої забудови (навіть такий, як інноваційний “Bionic-Hill”) на особливо цінних у природному та історико-культурному значенні лісових, лугових (заплавних) землях ландшафту, що охороняються, рекреаційного призначення, курортів і на природно-заповідних територіях;

– деградація ландшафту історичної забудови міського центру – як фокусу “прикріплення” та носія культурних смислів (духа) міста, на тлі ряду невдалих спроб її реновації та реконструкції;

– відсутність завершених паркових об'єктів на визначеному етапі їхнього розвитку, що відповідають типологічним характеристикам трансформації ландшафту (позитивні приклади – сквери по вул. Проріз-

ній і вул. Городецького, Міський сад із комплексом Маріїнського палацу, парки Маріїнський, ім. Островського та Перемоги);

– запізнення в проведенні ландшафтної реконструкції озелених територій, в першу чергу в центральній частині міста (в гарному стані перебувають не більше 20% насаджень парків), необґрунтовані скорочення їхньої площі та відчуження для нецільового використання без аналізу економічних і екологічних наслідків;

– необхідність упорядкування та інтенсифікації використання більшості промислових територій, перебазування і ліквідації ряду дрібних виробничих об'єктів, що стримують реконструкцію ландшафту сельбищних територій, а також створення конкурентоспроможних науково-виробничих кластерів.

Організаційний аналіз процесо-середовищних чинників вказує на наявність таких проблемних питань сучасного стану міського ландшафту:

– статичні межі міста, що фіксують штучну ситуацію з поділом адміністративного керування містом і областю, тривалий час обмежують спроби визначення реальної динаміки чисельності та складу населення цілісного ареалу розселення – Великого Києва як об'єкта єдиного генерального планувального (містобудівного) рішення, можливості раціонального взаєморозміщення місць проживання, прикладання праці, рекреації, а також об'єктів інфраструктури Київського ландшафтного ареалу (сміттєпереробні заводи, кладовища, автотермінали “на в'їздах” у місто та ін.);

– жорсткі межі ступеневої локалізації об'єктів обслуговування, що тривалий час закладалися, та неконтрольоване переущільнення забудови житлових утворень не забезпечують їхнє цілісне, комфортне (різного рівня доступного балансування і реалізації життєвих потреб) існування, відповідне торгівельно-побутове і соціальне обслуговування, зручну транспортно-пішохідну доступність громадських центрів вибіркового попиту;

– низька щільність розміщення станцій метрополітену та іншого швидкісного транспорту у центральній частині міста не дозволяє створювати значних пішохідних публічних зон і зон дозвілля мешканців та гостей міста;

– більшість озелених територій рекреаційного профілю потребують приведення їхніх видових характеристик (планувальних параметрів) у відповідність з еталонними діапазонами, планувального закріплення меж із наданням останнім статусу “червоних ліній” об'єктів, що особливо охороняються, і заповідних об'єктів;

– відсутні буферні парки з відповідним рівнем устаткування і упорядкуванням на межах стикування житлових і лісопаркових територій міста, що веде до активної деградації місць масового відпочинку;

– значні території міста (більше 3,0 тис. га) зайняті колективними садами, потребують кардинальної трансформації і переобладнання відповідно до їх ресурсних можливостей.

Композиційний аналіз взаємозв'язку процесо-середовищних чинників ландшафту Києва та регіону приводить до таких висновків:

– обмежений набір методичних засобів (відповідно до чинних нормативно-методичних матеріалів) і їх недостатнє “технологічне” стикування не дозволяють повноцінно використовувати дані спеціалізованих аналізу й оцінок ландшафту в проектних рішеннях, впливати на їх зміст;

– відсутність композиційних (стратегічних) моделей системної динаміки та оптимізації цілісного Київського ландшафтного ареалу розселення (агломерації, метрополіса) не дозволяє перейти від фіксованих та багатократно перероблюваних (у тому числі на догоду окремим егоїстичним інтересам) рішень Генеральних планів Києва, зав'язаних на конкретні, але бездоказові показники перспективної чисельності населення, до безперервного ресурсно-цільового генерального планування трансформаційної еволюції Великого Києва та столичного регіону на базі креативно-дослідницького забезпечення (містобудівного супроводу та регулювання) стійкої роботи механізму і додержання логіки рекурсивного втілення топоформи міста (ареалу розселення), а також за умови кооперативної взаємодії сусідніх поселень та їхніх органів місцевого самоуправління;

– існуючі показники нормативної забезпеченості об'єктами, установами, житлом, територіями різноманітного призначення не відображають палітру системних параметрів середовища життєдіяльності (усього “поля” ландшафтних чинників), а проектні розробки не містять необхідних містобудівних обґрунтувань і розрахунків, оцінки наслідків прийнятих рішень;

– через відсутність достатньо чіткого уявлення про феномен ландшафтної дійсності міське ландшафтне ціле (Київський ландшафтний ареал та окремі ландшафтні утворення) нерідко здійснюються або намічаються взаємонепогоджені, без урахування всього комплексу взаємодій, роботи з перетворення ландшафтів або їхніх окремих компонентів (ті або інші види будівництва “не на тому місці” і “не в той час”).

Подальше дослідження засобів моделювання, параметризації та регулювання стійкої дії складових системного механізму є актуальними для постійного удосконалення стратегічного містобудівного планування

країни та розробки відповідних індикаторів достатньої надлишковості формування, надійності функціонування, безпеки розвитку та стійкості відтворення ареалів розселення.

Список літератури

1. *Товбич В.В., Дюжев С.А.* Теоретичні проблеми архітектурно-містобудівної діяльності / В.В. Товбич, С.А. Дюжев // Містобудування та територіальне планування. – К.: КНУБА, 2009. – Вип. 33. – С. 462–473.
2. *Гутнов А.* Несколько нерешенных проблем современной архитектурной теории // Архитектура СССР. – 1973. – № 10. – С. 50–53.
3. *Дюжев С.А.* Концепція стратегічного розвитку міста Києва: проблеми містобудівної політики, теорії, методології, нормативно-правової бази / С.А. Дюжев // Містобудування та територіальне планування. – К.: КНУБА, 2011. – Вип. 39. – С. 136–155.
4. *Дюжев С.А.* Зміст і значення стратегії генерального планування (до проекту Стратегії розвитку м. Києва до 2025 року) / С.А. Дюжев // Містобудування та територіальне планування. – К.: КНУБА, 2011. – Вип. 41. – С. 158–174.
5. *Дюжев С.А.* Рекурсивний мовний перехід втілення топоформ розселення (семантика планувального управління) / С.А. Дюжев // Містобудування та територіальне планування. – К.: КНУБА, 2007. – Вип. 27. – С. 95–104.